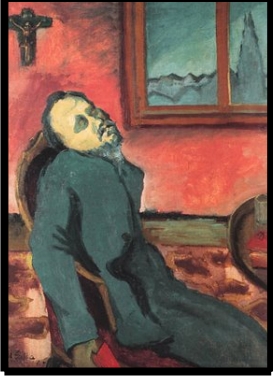

Dostoyevski, Ecinniler ve Türkiye

İçeriği Yazan: [e atagül](#) [1] Zaman: Cts, 27/08/2011 - 11:02

Yazar: Erhan ATAGÜL

Orhan Pamuk, Ecinniler'in yazılmış en iyi siyasi roman olduğunu söyler. Haklılığı su götürmez bir ifadedir bu fakat, yine de romanın, biçimsel ya da içeriksel her türlü övgüsünü ve ya onun edebiyat tarihinde kapladığı yerin ne olduğu sorusunu cevaplamayı meslekten eleştirmenlere bırakalım; çünkü bu yazının amacı ne Dostoyevski'nin dehasına -kim bilir kaçınıcı kez?- işaret etmek ne de romanın büyüklüğünden dem vurmaktır.

Hem zaten böyle bir çabaya girişmek, İlber Ortaylı'nın bir ifadesiyle söylemek gerekirse eğer, haddimizi aşmak olacaktır. Şu halde, Dostoyevski'nin romanı yalnızca siyasi tarafıyla bu yazının konusu haline gelmektedir.

Sergey Nechaev adlı nihilist bir Rus gencinin işlediği bir cinayet üzerine Ecinniler adlı romanını kaleme almaya başlamıştır Dostoyevski. Bu cinayetin, yazarı bu denli etkilemiş olması, şüphesiz ki, onun, yazarlığının bu ikinci* döneminde Ortodoks-Hristiyan inancına ve Panslavist dünya görüşüne olan yürekten inancıyla yakından alakalıdır.

Dostoyevski, on dokuzuncu yüzyıl Rusya'sını geleneğinden kopmuş ve kendi bağrından çıkmamış bir takım 'izm'lerin peşinde intihara -ya da çıldırışa- sürüklenen bir ülke olarak görüyordu. Onu bu çıldırışa sürükleyen şeyi, metaforik bir ifadeyle, romanının ismi yaptı: Ecinniler. İncil'den kitabına aktardığı bölüm şöyledir:

"Orada, çok büyük bir domuz sürüsü bayırda otlamaktaydı. Kötü ruhlar İsa'ya, 'bizi domuzlara gönder de onların içine girelim' diye yalvardılar. O da onlara izin verdi. Kötü ruhlar çıkıp domuzların içine girdiler. Sürü uçurumdan aşağı denize uçtu. Binlerce domuz boğuldu."1 Ardından şöyle der; 'görüyorsun ya, aynı bizim Rusya'mız gibi ... deliler gibi kayalıklardan denize atlayacağız ve hepimiz öleceğiz.' Stepan Trofimoviç'in ağzından aktarılan bu ifade de Dostoyevski, kötü ruhların yani Ecinnilerin Rusya'nın ruhuna karıştığını ve onu çıldırışa, kendini yok edişe yani intihara sürüklediğini söyler. Roman aslında bu sürüklenişin romanıdır. Her bir karakter belirli bir siyasi tavrı, bir dünya görüşünü simgeler ve bu karakterlerin bazıları durdukları yer itibarıyla Rusya'nın ölümü manasına gelirken, bazıları, roman esnasında gerçekleşen dönüşümleri ile kurtuluşu müjdeliler. Bir başka deyişle, Dostoyevski, kimi karakterleri hastalığın teşhisi için kullanırken kimilerini hastalığın reçetesi olarak yazar. Tam bu noktada, romanda geçen birkaç temel karakteri kısaca tanımak gerek.

Stavrogin, bir çelişkiler yumağıdır. Ne Batılı ne de bir Rus, hem küçük bir kızın ırzına geçebilecek** kadar zalim hem de total ve yarı deli zavallı bir kadınla evlenebilecek kadar koyu bir vicdan. Stavrogin, Rusya'nın fikri karmaşasıdır. Romanın diğer bir karakteri olan Kirilov şöyle der: 'Stavrogin inandığı zaman, inandığına inanmıyor. İnanmadığı zaman da inanmadığına inanmıyor.'

Pyotr Stepanoviç, Dostoyevski'nin romanı yazmasına esin kaynağı olan kişiyi, yani Sergey Nechaev'i simgeler. Avrupa menşeli siyasi bir örgütün bölgedeki lideri olan Stepanoviç, koyu bir nihilisttir.

Stepan Trofimoviç, Pyotr'ın babası. Önceleri ateist bir Rus entelektüelidir. Kitabın sonlarında ise bir köye yerleşir ve kendini İncil okumaya ve onu insanlara anlatmaya adanır.

İvan Şatov, Panslavist fikri temsil eder.

Kirilov, Albert Camus'un Absürd felsefesine esin kaynağı olmuş bu karakterde Dostoyevski, Tanrı, irade ve özgürlük gibi kavramları inceler.

Karmazinov, batı hayranı bir Rus yazardır. Aslına bakılırsa Karamazinov, İvan Turgenyev'dir.

Romanın kalbine girmeden önce şunu söylemek gerekir ki, Ecinniler, Tugenyev'in Babalar ve Oğullar'ına verdiği bir cevaptır Dostoyevski'nin. Babalar ve Oğullar'daki Bazarov ile Ecinniler'deki Pyotr Stepanovic'in benzerliği dikkat çekicidir.

Dostoyevski, Turgenyev'in bir adım ötesine geçmiş ve Bazarov'un fikirlerinden temel alan olası bir devrim ortamını resmetmiştir. Fakat, bütün bu fikirler ithaldir. Ülkeyi devrime sürükleyen kalabalık Rusya'dan zihnen kopmuş, onu tanımayan dahası tanımak da istemeyen kişilerdir. Şöyle diyor Şatov'un ağzından Dostoyevski:

"Bu adamlar hiçbir zaman halkı sevmediler. Halk için hiçbir zaman acı çekmediler. Halk için hiçbir şeylerini feda etmediler ama onların hayalleriyle alay ettiler.

...

Ne Rusya'yı ne halkı seviyorlar. İnsanın tanımadığı bir şeyi sevmesi olanaksızdır ve onlar Rus halkıyla ilgili hiçbir şey bilmiyorlardı. Hepiniz, daha görmeden, tanımadan halkın safına geçtiniz.

...

Yalnız halkı tanımamakla kalmadınız üstelik bir de hor gördünüz çünkü sizin için önemli olan yalnızca Fransız halkıydı, hatta yalnızca Parislilerdi ve Rus halkının onlara benzememesinden utanç duyuyordunuz. İşte gerçek budur. Oysa halkı olmayanın Tanrısı da yoktur. Şunu bilin ki, halkını tanımak istemeyenler ve halkla bağlarını koparanlar inançlarını da yitirirler ve dinsiz ya da duyusuz insanlar olurlar."

Bu tirad, Şatov'un dolayısıyla Dostoyevski'nin çürümeyi nerede aradığı konusunda önemli ipuçları verir. Rus entelektüeli kendi insanını tanımamaktadır ve bu tanımamazlık ve görmezden gelişi de bile isteye yapılmıştır. Çünkü o bir köylüdür ve 'Parisliler' ifadesiyle anlatılmak istenen kişiye, yani Rönesans'ı, Fransız İhtilali'ni ve sanayi devrimini yaşamış, pozitif hukuku, demokrasiyi ve liberalizmi ve de laikliği keşfetmiş; bütün bu evrelerden geçerek 'birey' olmuş 'modern' kişiye hiç benzememektedir. Sonuç olarak da Rus entelektüelinin gözünde kendi köylüsü Parisli bir şehirliye kıyasla utanılacak bir şey haline gelmiştir. Bunun doğrudan bir sonucu olarak Rus köylüsünü, bir takım batılı düşüncelerin zorla ve belki şiddet yoluyla kabul ettirilerek 'modern insan'a dönüştürmek, tek çözüm yolu olarak belirlemiştir. Halbuki, yukarıdaki alıntıdan bir sayfa önce şöyle diyordu Şatov (Dostoyevski); 'çalışmaya koyulalım önce, ancak o zaman kendimize özgü bir fikrimiz olur. Ama hiçbir zaman çalışmayacağımıza göre şimdiye kadar bizim yerimize çalışmış olan, iki yüz yıldan beri hocalarımız olan o Avrupa bizim adımıza düşünecektir.' İşte, Pyotr Stepanovic tam olarak bu ifadenin tezahürüdür. O Rusya doğumlu bir batılıdır ve batının yüzyıllara yayarak gerçekleştirdiği dönüşümü bir günde, bir bıçak kesiği gibi Rusya'da gerçekleştirmek ister. O katı bir pozitivist, her ne şekilde olursa olsun, tıpkı Bazarov gibi, metafiziğe meyleden her durum karşısında soğukkanlı bir cani ve diğer taraftan da, iktidar düşkünü bir elitisttir. Dostoyevski, bu denli bir pozitivistimin, halkı aşağılayan, hor gören, onun alay eden ve onun, kendisi için neyin iyi neyin kötü olduğunu ayırt edemeyecek durumda olduğuna kanaat getiren bir elitizme yol açacağını; bu ikisinin birbirinden ayrılamaz, yek pare bir olgu olduğunun farkındadır elbet ve bu olgu Pyotr Stepanovic'in kişiliğinde gözler önüne serer. Yazar Stepanovic'e yine Şatov vasıtasıyla cevap verir: ' Bilime gelince, kaba güce dayalı çözümler getirmekten başka bir şey yapmamıştır. Bu, insanlık için, vebadan, açlıktan, savaştan çok daha tehlikeli olan ve yüzyılımızda oraya çıkan felaketlerin en korkuncu olan yarı-bilim için söz konusudur. Yarı-bilim bir despottur ve bir benzeri daha görülmemiştir. Bu öyle bir despottur ki, kendi bilim adamları ve kendi köleleri vardır. Bu despotun önünde insan, kendinden geçerek, düşünmeden secde eder. Bilim bile bu despotun önünde utanç verici bir şekilde titrer.'" Bu sözlerden anlamamız gereken şey Dostoyevski'nin bilim düşmanı olduğu değildir. Hayır. O, yarı-bilim diye tabir ettiği şeye karşı savaş açmıştır. Peki, nedir bu yarı-bilim? Bilim diye, bilimin çıktısını ithal etmektir elbette. Ve burada fen bilimleri ya da sosyal bilimler diye bir ayrım yapma ihtiyacı duymaz çünkü kendi otomobilini üretemeyip dışarıdan almak ile kendine has bir ideoloji yaratamayıp dışarıdan almak arasında hiçbir fark yoktur. **'Çalışmaya koyulalım önce, ancak o zaman kendimize özgü bir fikrimiz olur'** demişti Dostoyevski ve bu, yarı-bilimin ne olduğu hususunda en sarıh ifadedir belki de. 19. yüzyılda halkının çok büyük bir kısmı köylü olan ve işçi sınıfından bahsetmenin neredeyse imkânsız olduğu bir Rusya'da sosyalizm, tam manasıyla yarı-bilimdir. Tepeden inmeciliğin, kendine yabancılaşmanın, despotluğun ve Pyotr Stepanovic'in kişiliğinde vücut bulan her şeyin adıdır. Ve bu yarı-bilimin ortaya koyduğu insan modeli de ya Stavrogin ya da Kirilov'dur. Yazık ki, ikisi de romanın sayfalarından intihar ederek ayrıldılar. Stavrogin sapkınlık ve duyusuzluk, Kirilov ise amaçsızlığının farkında olan bir bilinçtir. Varoluşlarının hiçbir destek noktası kalmamıştır ve böyle bir boşlukta çok uzun süre ayakta kalamayacakları açıktır.

Buna karşın Şatov, kendi köklerinden yükselen bir karakterdir. Hegelvari bir Hristiyanlıktır onunkisi. Kitabın bir

yerinde ‘ Tanrı’ya inanıyor musun?’ sorusuna verdiği cevap, Dostoyevski’nin aslında meseleyi tek cümleyle özetlediği yerdir: ‘Ben Ortodoks Rusya’ya inanıyorum’ der Şatov. Ortodoks Rusya, yani Rusya’nın ruhu... Tanrı’dan söz etmez çünkü toplumsala çıkıldığında Tanrı’ya inancın ya da inançsızlığın bir önemi yoktur. Tanrı toplumun değil bireyin meselesidir ve kendi önemini de yalnızca tek bir kişinin içinde sonsuzca gösterebilir ve hatta belki kişinin hayattaki en önemli meselesi de budur; fakat toplum söz konusu olduğunda Tanrı sessizce köşesine çekilir; artık sözü geçen şey dindir; din, yani kültür, örf, inanç. Rusya’nın meselesi de budur; dinsiz bir Rusya artık Rusya değildir. Başka bir yerdir artık o ve ne kendine benzer ne de batıya. Çünkü batının dinsizliği bile dindarcadır, onun kültürü, örfü, dili ve inancıdır. İnsan haklarıdır; demokrasi ve mülkiyet hakkıdır; liberalizmdir. Ama her bir terimin başına ‘batı’ kelimesini eklemek şartıyla... Böylece tarih süzgecinden geçip gelen bu örf ulus devleti yaratır; batının ulus devletini. ‘Tanrı’yı ulusun basit bir eşyası düzeyine mi indiriyorum ben? diye haykırır Şatov, hayır, tersine halkı Tanrı’nın düzeyine yükseltiyorum. Ulus Tanrı’nın bedenidir. Eğer kendi Tanrısı varsa, bir ulus kendi Tanrısıyla dünyayı yenebileceğine ve bütün öteki Tanrıları kovacağına inandığı sürece bir ulustur.’ Bu cümlelerdeki Tanrı da Ulus da bilinen manalarının dışındadır. Yahudilerin dünyaya bıraktığı bir Tanrı vardı, o bütün tek tanrılı ilahî dinlerin çıkış noktası oldu, Yunanlıların Tanrısı felsefeydi, Romalıların ki ulus. Hepsisi de kendi Tanrılarıyla dünya tarihine isimleri koydular. Şatov’un çılgılığı, Dostoyevski’nin zihninde canlanan Hegel düşüncelerinden başka bir şey değildir. O, Stavrogin olan, Pyotr ya da Kirilov olan Nietzsche’ye de Marks’a da Hegel’in mantığıyla cevap verir. Ama onlara düşman olduğu için değil, yalnızca Rus olduğu için. Çünkü Marks da Nietzsche de batı toplumuna aittir ve yalnız orada sesine yankı bulabilir; Rusya’da ise birer yabancı olmaktan öteye geçemeyeceklerdir.

Ve kurgunun gerçeğe buluştuğu nokta da Şatov öldürülür. Bu siyasi cinayetin azmettiricisi Sergey Nechaev’i simgeleyen Pyotr Stepanovic’dır. Şatov’un ölümü, batının tek sesliliği, modernizmi karşısında Rus köylüsünün ölümüdür. Fakat Dostoyevski için bu ölüm bir son ya da mutlak bir yenilgi değildir. Stepan Trofimovic’in dönüşümü Şatov’un, dolayısıyla Rus ruhunun, yeniden doğumu gibidir. ‘‘Onların çılgınlıklarından kaçıyorum, kabuslarımdan kaçıyorum. Rusya’yı aramaya gidiyorum. Böyle bir şey var mı? Rusya diye bir şey?’’ der Stepan Trofimovic. Bu cümlede seçilen her bir kelime yerli yerindedir. Onlar... kendi oğlu, yani Pyotr Stepanovic. Peşinde oldukları şeyi ‘çılgınlık’ olarak niteler ve gördükleri şey ‘rüya’ değil ‘kabus’dur. Rusya’yı aramaya gider. Çünkü Rusya kitapların içinde değildir. Orta yaşı çoktan geçmiş bir entelektüeldir Stepan Trofimovic fakat okuduğu hiçbir şeyde Rusya’yı bulamadığını pişmanlıkla itiraf eder. Rusya’yı bulmak için de gerçek Rusya’ya, halka gider ve onun ruhuna, yani İncile.

Ve Türkiye...

‘1968’den beri kurbanı veya seyircisi olduğumuz trajediyi, bütün çıplaklığı, bütün eziciliği ile Ecinniler’de yaşıyoruz’2 diye yazmıştı Cemil Meriç. Ecinniler, özelde Rusya’nın genelde ise batılılaşma sancısı çeken tüm ulusların romanıdır; ama o uluslar içinde en çok da Türkiye’nin. Yazıda romandan alıntılanan kısımlardaki her bir Rusya kelimesi silinip onun yerine Türkiye yazılsa, bütün o cümleler anlamlarından hiç bir şey yitirmeyeceklerdir. Türkiye iki yüzyıldan fazladır batılılaşma meselesiyle kafasını meşgul ederken kendisinin aslında ne olduğunu unutmuş ve sürüklendiği uçurumu fark etmemiştir bile. İki yüzyıldan fazladır ne kendi ne de batılı olabilmıştır. Cumhuriyet ideolojisine gönülden bağlı olan yazar Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Yaban romanında, Türk entelektüelinin aymazlığını şöyle dile getirmiştir: ‘Türk aydını, bu viran ülke için ne yaptın? Yıllarca, yüzyıllarca onun kanına emdikten ve onu bir posa halinde katı toprak üstüne attıktan sonra, şimdi gelip ondan tiksime hakkını kendinde buluyorsun. Anadolu halkının bir ruhu vardı, nüfuz edemedin. Bir kafası vardı, aydınlatamadın. Bir vücudu vardı, besleyemedin. Üstünde yaşadığı bir toprak vardı, işletemedin. Onu hayvani duyguların, cehaletin, yoksulluğun ve kıtlığın elinde bıraktın. Şimdi, elinde orak, buraya hasada gelmişsin. Ne etkin ki, ne biçeceksin?’3 Yakup Kadri’nin yakınması Şatov’un sesiyle tek ses olur. Aralarında hiçbir fark yoktur. Yakup Kadri, Karamazov olmaktan itina eder; o Stepan Trofimoviç’in yolunu işaret etmektedir. Cemil Meriç’in reçetesi de aydındır: ‘Aydın, sınırların ötesinden basmakalıp ıslahat projeleri dileneceğine, halkın içine inmeli.’4 Halka inmek. Gerçek halka; Türkiye’nin ruhuna... Çünkü o ruh, ithal ideolojilerin üzerindedir; o, bizim kendi izm’imizdir. Gerçekten de, Kemalizm’e gönülden bağlı Yakup Kadri ile muhafazakâr Cemil Meriç’in kurtuluş olarak aynı noktaya işaret etmeleri, meselenin iktidar mücadelesinden çok daha öte bir şey olduğunun göstergesidir. İki aydın, Pyotr Stepanovic’in kişiliğinde vücut bulan batı hayranlığının, yarı-bilimciliğin, Avrupa menşeli izmlerin ülkenin idrakine vurulmuş zincirler olduğunun farkındadırlar.

Türkiye son yıllarda kendiyi bir hesaplama içine girmiştir; eksik, yetersiz ama yine de faydalı bir hesaplama. Biraz geç kalmış fakat önünde sonunda olması gereken bir hesaplama. Ve bu hesaplama, kaçınılmaz olarak, dönüşümü gerçekleştirecektir. Bizim için sevindirici yan, bu dönüşümün, daha önce olduğu gibi, bir takım entelektüellerin kafaya değnek vurarak yaptıkları bir şey değildir, aksine alt yapıdan yükselmektedir. Sağlam bir kafanın ancak sağlam omuzlar üzerinde durabileceği gerçeğini fark eden Türkiye, bu dönüşümün neticesinde kendi ruhunu bulacaktır. Şatov’un ‘çalışmaya koyulalım önce, ancak o zaman kendi düşüncemiz olur’ dediği gibi, kendi haklına inen, onu tanıyan ve ona güvenen bir ülke yine bizzat onun üretimiyle ayaklanacaktır ve bu ayaklanma, bu ruh, tıpkı Yunanlıların ya da Romalıların yaptığı gibi, kendi izini bırakacaktır tarih sayfalarına.

Erhan ATAGÜL

iletisim@politikadergisi.com

* Dostoyevski'nin yazı hayatı iki döneme ayrılabilir. İlk dönem, Sibiryâ sürgününe (1950-54) dek geçen süredir. Bu dönemde, İnsancıklar, Öteki ve Beyaz Gecelerin' de içinde bulunduğu birkaç romanı kapsar. Dostoyevski'nin daha fazla popüler olmuş hemen tüm büyük romanlarıysa yazarlığının ikinci dönemine aittir.

** Bu bölüm daha sonra Dostoyevski tarafından romandan çıkarılmıştır. Kitabın bugünkü baskılarında olaydan, yalnızca geçmişte yaşanmış bir hadise olarak bahsedilir.

Notlar:

1. İncil, Markos, 5:11-14
2. Cemil Meriç, Mağaradakiler
3. Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Yaban
4. Cemil Meriç, Mağaradakiler

Yorumlar

- [Toplumsal](#) [2]

Kaynak URL (27/04/2024 - 14:57 tarihinde yazdırıldı):

<https://politikadergisi.com/okur-makale/dostoyevski-ecinniler-ve-turkiye>

Bağlantılar:

[1] <https://politikadergisi.com/pd-uye/e-atagul>

[2] <https://politikadergisi.com/category/icerik-kategorileri/toplumsal>